

APÁK ÉS FIÚK ERDŐSZENTGYÖRGYÖN¹

BALOGH JUDIT

Ezzel a tanulmánnyal szeretném köszönteni kollégámat, Tóth Pétert, akivel 1992 óta, azaz már 22 éve dolgozunk együtt. A téma ugyan látszólag távol esik az általa kutattaktól, mivel azonban édesapja révén családi szálak kötik e székely faluhoz, talán ez is egy olyan téma, ahol találkozni tudunk. Sok szeretettel.

Erdőszentgyörgy a mai Maros megye, a közép- és kora újkori Marosszék települése, a Kis-Küküllő középső szakaszánál helyezkedik el. A szék központi városától, Marosvásárhelytől délkeletre található, 37 kilométernyi távolságra. Az előbb említett Kis-Küküllő mindkét partját elfoglalja, sőt itt torkollik a folyóba a Küsmöd pataka is. A kedvelt üdülőhely, Szováta mintegy 26 kilométerre fekszik innen. A település környékét is Erdőszentgyörgyi-medencének hívják, ám a medencén belül található egy erdőszéggel borított domb is, ahol a hagyomány szerint egy Szent Györgynek szentelt kápolna állt.²

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² BARTOS 2004, 7–9; ORBÁN 1868–1873, IV. 29–30; BENKŐ 1999, II. 272–277.

Erdőszentgyörgy első említése jelenlegi ismereteink szerint először a pápai tizedjegyzékben történt meg 1333-ban,³ amikor egy bizonyos Péter nevű plébános szolgált itt. A területen azonban már jóval korábban is éltek emberek, hiszen a bronz- és a vaskorból származó régészeti leleteket is találtak a környéken.⁴

A középkorra vonatkozóan a Székelyföldre vonatkozó írott források mennyisége rendkívül csekély általában is, így természetes, hogy Erdőszentgyörgy neve is csak 1501-ben fordult elő a jelenleg ismert iratokban, *Erdeuthgyergh* formában.⁵ Az ezt követő említés már a kora újkorként számon tartott 1567-ből származik, amikor egy adóösszeírásban foglalták össze a marosszéki falvak népessége által fizetett adót.⁶

Már ebben az összeírásban is látható, hogy Erdőszentgyörgy társadalma ugyanazt a képet mutatja, mint Marosszék valamennyi települése a korban. Ez azt jelenti, hogy a faluban erős volt a lófő réteg, azaz a székelység gerincét, legnagyobb tömbjét képező lóval katonáskodók adták a helység lakosságának a zömét. Nem lakott viszont a faluban a középkor folyamán primor család. A primorok a székelység katonai elitjét jelentő társadalmi csoport volt, székenként eltérő számú családdal. A legnagyobb számú ősi primori család Háromszék területén élt. Kiszámú, de tekintélyes primori család volt Csíkszéken belül, a középkor végére elsősorban a Lázárok,⁷ valamint az Andrásyak.⁸ Udvarhelyszékben a 16. századra olyan betelepülő családok foglalták el az elit pozíciókat, akik minden bizonnyal nem tekinthetők ősi székely családoknak. Ilyenek voltak a Kornisok,⁹ a Petkiek,¹⁰ valamint a Gerébek is.¹¹ Ez azt is mutatja, hogy a szék primori családjai nem voltak elég erősek ahhoz, hogy megszerezzék a széken belüli hatalmat, legalábbis nem a 15–16. század folyamán. A beköltözők ellenben magukkal hozták azokat a vármegyei mintákat, amelyeknek a segítségével építeni tudták a karrierjüket. Az ő példájuk minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a székely családok is új karrierstratégiák alkalmazásával emelték a családot a kialakuló új széki elitekbe.

Marosszékben az eddig felsorolt székekhez képest feltűnően kevés primor család élt, a lakosság legnagyobb része a lófői rendhez tartozott. Ez a társadalmi jellegzetesség a kora újkor folyamán is megmaradt. Marosszék volt a leginkább elit nélküli szék, ahol nem emelkedett ki olyan, eredendően széki család, akik olyan politikai, katonai vagy gazdasági hatalmat tudtak volna megszerezni, amelynek révén a szék társadalma fölé emelkedhettek volna. A társadalmi mobilitás inkább

³ BARTOS 2004, 9; HEGYI 2012, 107, 114. Ezt az adatot helytállónak tekinti: Erdőszentgyörgy vagy Szombatfalva (Sanctus Georgius). A probléma itt abból fakadhatott, hogy a marosszéki Erdőszentgyörgy Udvarhelyszékhez soroltatott egyházilag. Uo. 104.

⁴ BARTOS 2004, 9; BENKŐ 2008, 219.

⁵ SzOKL.VIII. 187–191.

⁶ ORBÁN 1868–1873, 29.

⁷ ROL CsLt. F. 27. III. 1.

⁸ GÁL–RUSSU 2002, 7–45; HORN 2000, 67–68.

⁹ A Kornis család felemelkedéséről és hatalomépítéséről lásd: BALOGH–HORN 2011.

¹⁰ BALOGH 2011a, 203–222.

¹¹ BALOGH 2011b, 193–202; BENKŐ–SZÉKELY 2008, 93–99.

olyan módon mutatkozott meg, hogy a 15–16. század folyamán a tehetségesebb széki lófő vagy primori eredetű, de lófői szinten élő családok a saját lokális hatáskörükön belül igyekeztek jobbágyokra szert tenni. Az egész székre vagy akár csak annak valamely régiójára kiterjedő hatalom építéséről azonban nincsen adatunk, már ami az autochton marosszéki családokat illeti.

A széken belül jelentősebb társadalmi emelkedést inkább a szék és egyben az egész Székelyföld legjelentősebb városának, Marosvásárhelynek (a kora újkorig Székelyvásárhelynek) néhány lakosa tudott elérni. Ilyen volt például Borsos Tamás¹² vagy a családjához tartozó Nagy Szabó család¹³ is. Vagyoni erőt és politikai hatalmat tekintve azonban nem voltak képesek ezek a családok sem komolyabb súly megszerzésére.

Marosszék elit nélküli voltát már a kortárs, késő középkori és kora újkori, karriert építő székely és nem székely családok is érzékelték, ezért a 16. századtól folyamatosan igyekeztek kiterjeszteni hatalmukat a szék valamely területére.

E ponton mindenképpen szót kell ejtenünk arról a történeti toposzról, amely a székely társadalom és általában a Székelyföld erősen zárt voltát hangsúlyozta.¹⁴ Az utóbbi évtizedek kutatásai ugyanis azt mutatják, hogy e korábbi tézissel szemben igenis volt beköltözés a Székelyföld különböző területeire.¹⁵ A széki társadalom bármely rétegében kimutathatóak olyan nevek, amelyekkel kapcsolatban feltehető, hogy az illetők nem a Székelyföldről származtak.¹⁶ A primor családok esetében azonban ennél többet is tudunk. Jól látható, hogy a székelység utánpótlást kaphatott a vele szomszédos területekről, tehát a szász székekből, valamint a székekkel határos vármegyékből is. Emellett az is világos, hogy éppen abban a székben kezdődött meg a felső rétegek hatalomépítése, ahol a legnagyobb arányban épültek be a primorok közé nem székely családok, azaz Udvarhelyszéken. A többi székben csak jelentős késéssel zajlottak le azok a társadalmi folyamatok, amelyeket Udvarhelyszék esetében már a 16. század közepétől kimutathatunk. Kézenfekvő feltételezés, hogy a beköltöző nem székely családok a vármegyei mintákat hozták magukkal akkor, amikor már a 16. század elején tudatos karrierépítésbe kezdtek. A 16. század '70-es éveiben kezdte meg rendkívülinek mondható emelkedését a homoródszentpáli Kornis, valamint a derzsi Petki család néhány tagja, részben a széki főkirálybírótság megszerzésével, részben pedig a birtokaik nagyarányú kiterjesztésével, a szegényebb székelyek valamilyen formában történő függésbe kényszerítésével. A 16. század végére az általuk kiépített hálózat uralta nem csak Udvarhelyszéket, de tekintélyük érezhető volt a Székelyföld távolabbi székeiben is.

¹² BORSOS 1968; BALOGH 2005, 115.

¹³ KELEMEN 1901, 396–405.

¹⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS 1927.

¹⁵ BALOGH 2012, 1189–1226.

¹⁶ A Petki család neve a Fejér vármegyei Petekre utal, a Kornisok szintén beköltözők voltak, csakúgy, mint a szász eredetű Geréb családok. E családok mind Udvarhelyszékre költöztek be, de Marosszéken is találunk több családot, például a Barcsay családot.

A századforduló háborús pusztításai a klientúrarendszer tetején elhelyezkedő Kornis családot szinte teljesen eltüntették, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 17. század első évtizedeiben az addigra kiépült udvarhelyszéki elit súlya fokozatosan csökkent, és Bethlen Gábor uralma idején a vezető szerepeket átvette tőlük az akkorra felemelkedő és meggazdagodó háromszéki és részben csíki elit, akik már valódi székely családok voltak. A 17. század közepére, második felére megerősödő új vezető réteg felekezeti összetételét tekintve is más volt, mint az azt megelőző. Míg ugyanis az udvarhelyszéki elit tagjai főleg unitáriusok, esetleg reformátusok vagy szombatosok voltak, addig a 17. században felemelkedők többsége a katolikus felekezethez tartozott.¹⁷

Marosszék a 16. század második felében a reformáció hatása alá került.

A szék, mint ahogyan korábban említettem, sem a 16. század folyamán, sem pedig a 17. században nem rendelkezett olyan helyi születésű családokkal, akik képesek lettek volna annyira megerősödni, hogy a székelyföldi elitbe emelkedtek volna. Ennek talán a nagyszámú és erős középréteg, a lófők jelentős súlya volt az oka. Tény mindenesetre, hogy ezt mind a vármegyei nemesség, mind pedig az udvarhelyszéki elit érzékelte, és már az 1550-60-as évek folyamán megpróbálták pozícióikat szerezni a székben. 1560 körül már a vármegyei eredetű Mihályfy Tamás¹⁸ és az udvarhelyszéki Kornis Mihály¹⁹ is jelentős birtokokkal rendelkezett itt, olyannyira, hogy érdekellentétük hosszadalmas perekbe, sőt fegyveres konfliktusba is torkollott.²⁰ A vetélkedés nyertese a Kornis család lett, akik éppen Erdőszentgyörgyöt szemelték ki a marosszéki birtokaik központjául.²¹ A települést Kornis Mihály a Barcsai Borbálával kötött házassága révén szerezte más marosszéki településekkel együtt.²² 1579. május 13-án öccsével, Farkassal együtt a fejedelemtől új adományt kapott Havadtón, Vadasdon, Csíkfalván, Szentistvánon lévő birtokai mellett az erdőszentgyörgyi birtokaira is.²³

A település minden bizonnyal korábban is betöltött bizonyos központi szerepet, ugyanis apátsági templom és hozzá kapcsolódó kolostor is épült itt, a történetének

¹⁷ A Kornisok, Petkiek unitáriusok, a családhoz tartozó Péchy Simon szombatos, a vargyasi Daniel család egy része református. A háromszékiek, csíkiek közül Petki István katolikus, csakúgy, mint az Aporok, a Lázár család tagjainak többsége vagy a Kálnokiak. A Béli család Bethlen Gábor uralma alatt katolikus, Béli Kelemen fiai, az országos tekintélyt szerző Béli Pál református volt.

¹⁸ ORBÁN 1868–1873, 109; BALOGH–HORN 2011, 63. Borsos Sebestyén szerint „a Nyárad mellé szállának, az ákosfalvi rétre, honnat... a Mihályfi Tamás házára menének egy szerda nap este és az udvarházat igen megdülák és hordó borokat vivének a táborra”. „Azután egy péntek napra kelve, szállának Koronka mellé és azelőtt való dülástól, ami megmaradott vala a Mihályfi Tamás házánál, azt esmét mind feldülák és a házat is elégeték.” ETA I. 19. A megdülés szokása a székely társadalmon belül egy közösségi aktus volt, a közösség normáiból „kilógókat” büntették meg ilyen módon. BALOGH 2005.

¹⁹ EOE II. 105, 151, 187, 327; SZOKL II. 194, 273; VASS 1909, 22.

²⁰ HORN 2005, 79–85; BALOGH 2011, 64–65.

²¹ MNL OL. P. 1870. 19.

²² Habsburg Ferdinánd 1554. december 8-án Bécsben írta át és erősítette meg Barcsai Borbála Kornis Mihályné végrendeletét. SZOKL II. 209–210.

²³ VASS 1909, 23.

a megállapításához azonban további régészeti feltárások szükségesek.²⁴ A kolostor az 1560-as években már bizonyosan romos volt, mert a Kornis család éppen ezeknek a romoknak a felhasználásával a korábbi kolostor helyén építette föl az udvarházát.²⁵ Az unitárius Kornisok hatása a település felekezeti összetételét is meghatározta. Erdősztgyörgy ugyanis majdnem a 17. század közepéig masszív unitárius közösség volt, templomában 1618-ban unitárius zsinatot is tartottak.²⁶ A zsinat a Bethlen Gábor uralma megszilárdulását követő református–unitárius konfliktus részeként azt a vitát követte, amelyet a fejedelem jelenlétében tartottak Geleji Kátóna István gyulafehérvári református iskolai rektor és Csanádi Pál kolozsvári unitárius iskolai rektor között.²⁷ A vitán elhangzottak gyanúba keverték a szombatossággal kapcsolatosan az unitáriusokat is. Ráadásul a Kornis családhoz tartozott az egyik Kornis lány férjeként a szombatos felekezet fő szervezője, Péchi Simon, talán ez is indokolta a zsinat Erdősztgyörgyre helyezését. A zsinatra mindemellett a fejedelem kötelezte az unitáriusokat. Az 1618. évi (november 4–21.) országgyűlésen ugyanis éppen a fejedelem terjesztette elő azt a törvényt, amely a szombatoság terjedésének megakadályozását írta elő, valamint a szombatosok megbüntetését. Az országgyűlés az év karácsonyáig adott haladékot a szombatosok áttérésére. Mivel azonban az augusztusi vitán az unitáriusokat is meggyanúsították azzal, hogy teológiájuk inkább hasonlít a zsidó és muszlim vallásokhoz, Bethlen Gábor elrendelte, hogy az unitáriusoknak ki kell zárni soraik közül azokat, akik olyan radikális nézeteket vallottak, amelyek inkább a szombatossághoz sorolták őket. A zsinatot ebből a célból kellett összehívni. A színóduson Keserői Dajka János református püspök elnökölt, mellette Radeczki Bálint szuperintendens volt jelen. Együtt hirdették ki a szombatosok kitiltását az unitárius egyházból.²⁸

Az erdősztgyörgyi unitáriusok az 1640-es évekig gyakorolhatták a településen unitárius vallásukat. A birtok ura a század elején a Kornis család egyetlen életben maradt férfi tagja volt, Kornis Ferenc, aki képességeit és politikai súlyát tekintve is messze alatta maradt apjának és testvéreinek. Ferenc apja Kornis Farkas volt, az eddig említett Kornis Mihály testvére, a Kornis-birodalom voltaképpeni feje és Mihály halálát követően annak örököse.²⁹ 1569-ben János Zsigmond még Mihálynak adományozta a falu egy részét, aki Erdősztgyörgyöt tekintette maros-széki központjának, hiszen innen indult többek között hadakozni is 1581-ben.³⁰ 1599-ben azonban az erdősztgyörgyi uradalom már Kornis Farkas birtokában volt, akit Mihai Viteazul Gyulafehérváron a sellenberki csata után kivégeztetett.³¹

²⁴ BARTOS 2004, 9.

²⁵ B. NAGY 1970, 25, 46, 83, 91, 97, 98, 257.

²⁶ Az 1618. november 11-én megnyílt erdősztgyörgyi zsinaton az unitáriusok a szombatos váddal szemben kívánták tisztázni magukat. Lásd: <http://www.unitarius.hu/magyar/adatok2.htm>, letöltés: 2014. július 24.

²⁷ SZABÓ 2003.

²⁸ GÁL 1912, 129–144.

²⁹ BALOGH–HORN 2011, 67–97.

³⁰ VASS 1909, 263–265; MNL OL. F. 1. I. 28; ROL Fond m16. II/2. F. 1581/172.

³¹ BALOGH–HORN 2011, 65.

Kornis Farkas örököse, Ferenc ekkor még gyermek volt, ezért a 17. század első évtizedében a birtokai is veszélybe kerültek.³² Az 1608-ban fejedelemmé választott Báthory Gábor a Kornis család és az udvarhelyszéki elit még akkor is nyomasztó hatalmától félve igyekezett mindent megtenni a megmaradt befolyásuk csökkentése érdekében. Emellett, mivel uralma első éveiben példaként lebegett előtte Báthory István lengyel királysága, fokozott katonai készülétekbe kezdett a székely lőfő réteg minden korábbinál nagyobb arányú megerősítése révén.³³ Ezen belül érdekes módon a legtöbb lőfősítő oklevelet maroszéki székelyeknek adományozta.³⁴

Erdőszentgyörgy lakossága a 17. század elején még elsősorban szabad székelyekből és jobbágyokból állt. Az 1602–3-ban keletkezett Basta-féle összeírás korántsem megbízható adatai szerint³⁵ 15 szabad székely családfő vett részt Basta mellett a harcokban, mellettük 5 jobbágyot jegyeztek fel.³⁶ Az összeírás nyilvánvalóan nem volt teljes, az 1614-es Bethlen Gábor által elrendelt lustra során már összesen 71 családfőt írtak össze. Feltűnő azonban, hogy csupán egyetlen lőfő rendű volt a településen, az a Nagy János, akinek a lőfősítése éppen az előbb említett Báthory Gábor fejedelem nevéhez köthető. 1608. szeptember 28-án Kolozsváron kelt az az oklevél, amelyben az uralkodó erdőszentgyörgyi Nagy Jánost a hűséges katonai szolgálataiért, amelyeket a háborúk során tanúsított, a szabad székelyek közül kivéven a lőfők rendjébe emelte.³⁷ Az 1614-es lustrában, azaz hat év elteltével is egyetlen lőfőt, Nagy Jánost írták össze Erdőszentgyörgyön. Mellette a gyalog puskások között szerepelt Mihály Mester, Sebe Márton és Sepsi Tamás, a szabad székelyek között pedig szintén egy Nagy, Nagy István neve tűnt fel. A lustrában 11 konfiskált jobbágyot írtak össze 3 ősjobbágy mellett, a legtöbben azonban a Kornis Ferenc szolgálatában álló fejekötött jobbágyok, illetve zsellérek voltak.³⁸ A fejekötött jobbágyok közül többen is, Csiki János, Bernát György, valamint Abodi Mihály a szabad székelyek között íratott össze 1602-ben.³⁹ A széki periratok nagy számban bizonyítják, hogy Kornis Ferenc a század elején hatalmaskodással szerezte jobbágyainak jelentős részét.⁴⁰ Az 1614-es lustrában a fejekötöttek esetében a jobbágyul kötés okát is megemlétték az összeírók. Ebből egyértelműen kiderül, hogy például a korábban szabad székely Bernát Ferenc „oltalomért” kötötte el magát, míg Csiki Jánost és Felszegi Gergelyt egyszerűen beperelte „egy farkas miatt”

³² LÁZÁR, 82. fol.

³³ Erről: BALOGH 2009.

³⁴ BALOGH 2009, 154–155.

³⁵ SZOKL Ús IV. 139.

³⁶ Az összeírás szerint a szabadok között írták össze Gagy András, Balás Márton, Székely Mihály, Nagy Pált, Veres Mihályt, Rab Györgyöt, Csiki Jánost, Sós Balázst, Bernád Györgyöt, Kovács Jakabot, Szabó Márton, Vadasdi Pétert, Kompott Ambrust, Abodi Mihályt és Jakabfi Márton.

A jobbágyok nevei (Vadasdi János, Rab Balázs, Nagy Mihály, Fábrián Márton, Karácsonfalvi András) azt mutatják, hogy a jobbágyok is a szabadok rokonai lehettek, akiket elszegényedés vagy egyéb okok miatt vontak személyi függésbe, nem pedig máshonnan költöztek be.

³⁷ MNL OL. F. 1. VI. 412.

³⁸ SZOKL Ús IV. 266.

³⁹ SZOKL Ús IV. 266.

⁴⁰ ROL Fond m16.Protokollumok. 1611. D. 2/153, 172, 188; 1614. B. 1/27, 29.

Kocsis Györgyöt Kornis Ferenc azzal ijesztgette, hogy „kihányja a házból”, a többieket erőszakkal kényszerítette a jobbágyaivá.⁴¹ A zsellérei között viszont, a jobbágyokkal szemben sok nem székelyt is találunk, például Oláh Dész és Oláh Keresztély, valamint két Karácsony Cigányként összeírt zsellér minden bizonnyal román volt. A zsellérek a Kornis-udvarházak szolgálatában álltak. Demény Lajos emellett úgy látja, hogy a tizenötéves háború pusztításai éppen Marosszéken eredményeztek olyan jelentős népességfogyást, hogy lehetőség volt külső jobbágyok betelepülésére. Erdőszentgyörgyön a külső jobbágyok, az úgynevezett extranei kategória nem volt jelentős, összesen négyen találhatók ezzel a megjelöléssel, Szász István és Sánta István magyarországiak, valamint Szalma Gergely és Nagy Pál marosújváriak.⁴²

1614-ben Erdőszentgyörgy urának, Kornis Ferencnek a településen 31 jobbágya volt, míg az egész széken belül 51 jobbággal rendelkezett. A Kornis-uralom alatt tehát a szabad székelyek által lakott település társadalmának összetétele alapvetően változott meg. A zsellérekkel együtt a kívülről betelepülők száma meghaladta a lakosság szám felét, és folytatódtak az udvarházzal kapcsolatos építkezések is. A zsellérek között megjelent egy szücs és egy sípos is.

Az öntudatos unitárius Kornis Ferencnek nem volt felnőtt kort megért fia, Margit nevű leányát szombatosságra hajló felesége a legenda szerint meg sem akarta kereszteltetni.⁴³ Az 1625-ben bekövetkezett halálát követően azonban a fejedelem házassító politikája az unitárius fellegetvát is sikeresen vette be. A fejedelmi családdal rokonságban álló és református elkötelezettségéről híres Rhédey család egyik tagja, János vette feleségül Kornis Margitot, megszerezve ezáltal a Kornis vagyon nagy részét, nem székelyként betelepülve a Székelyföldre és jelentős támogatást biztosítva a marosszéki reformátusságnak is.⁴⁴ Az esküvőre 1627-ben került sor.⁴⁵ A Székelyföld addig vezető családja, a Kornis így rokona lett annak a családnak, amely talán a leginkább élvezte Bethlen Gábor fejedelem támogatását. Kis-rédei Rhédey János apja, Rhédey Pál annak a Rhédey Ferencnek volt a testvére, aki bihari és máramarosi főispán és váradi kapitány volt, férje nagykárolyi Károlyi Katalinnak, aki a fejedelem első feleségének a testvére volt.⁴⁶

Az 1604 előtt meghalt Rhédey Pálnak több gyermeke is jól házasodott. Pál felesége losonczy Bánffy Zsuzsanna volt, István, aki szepesi alispán volt, elefanti Elefánty Katalinnal kötött először házasságot.⁴⁷

Bethlen Gábor uralma alatt a Ferenc ága tett szert nagyobb tekintélyre, de a család Erdélyben karriert kezdő része mind jól járt. 1635-ben Erdőszentgyörgy széke-lyeinek lustrálásakor Kornis Ferenc özvegye mellett már Rhédey János is a telepü-

⁴¹ SzOKL Ús IV. 266.

⁴² SzOKL Ús IV. 267.

⁴³ KOMÁROMY 1884, 556.

⁴⁴ BARTOS 2004, 9–10.

⁴⁵ KOMÁROMY 1883, 44.

⁴⁶ KOMÁROMY 1883, 46–48.

⁴⁷ <http://genealogy.euweb.cz/hung/rhedey2.html> (2014. július 24).

lés nemesei között íratott össze.⁴⁸ Az I. Rákóczi György által elrendelt összeírás a katonaképes székelyekre volt kíváncsi, így a jobbágyok és a zsellérek nevei nem szerepeltek benne. A lófők száma továbbra sem nőtt, még ekkor is Nagy Jánost tartották számon ekként, aki ekkor már kiérdemesült katonaként a nemesi uradalom számadója volt. A gyalog puskások közül hárman szintén számadóként szolgáltak ugyanott, Sepsi Tamás, Kis Sebe Márton és Mátyus Mihály. Sepsi Tamás emellett a falu bírója is volt. Gyalog puskás volt még Máté Gergely és Vadasdi György, ám a két utóbbi helyzete bizonytalan volt, mert Bethlen Ferenc tekintette a jobbágyának.

Az Erdélybe a Rhédey család másik ága után beköltöző János Kornis Margittal történt összeházasítása a fejedelemnek azt a célját szolgálta, hogy Maroszáéken megerősítse a református egyházat. Erre nagy szükség volt részint az erős unitarizmus miatt, részint pedig azért, mert az éppen Bethlen segítségével a széken belül egyre nagyobb hatalomra szert tevő katolikus Tholdalagy Mihály komoly térítésbe kezdett a fennhatósága alatt álló területeken.⁴⁹ Ez a két hatás a maroszáeki reformátusság korábbi súlyának az elvesztésével fenyegetett, és szemben állt Bethlen Gábor azon tervével, hogy a kálvini egyházat államegyházzá tegye.⁵⁰ 1629. március 21-én a fejedelem Fogarasban az erdőszentgyörgyi uradalom tulajdonjogát adománylevele segítségével Kornis Ferenc örökösire, köztük Rhédey Jánosra ruházta.⁵¹ Bethlen Gábor társadalompolitikai intézkedéseiből világosan kirajzolódik az a szándék, hogy a református vezetés mellett kialakítson egy református elitet, és ezt a hálózatot rokoni szálakkal is megerősítette. A Rhédeyek, Bethlenek, Kemények egyre szorosabbra szövődő szövetségi rendszere a század második felére alakult ki, de Kemény János és Rhédey János kapcsolata már 1640-ben létezhetett, legalábbis ezt mutatta levelezésük és az is, hogy Kemény Rhédey segítségére volt az erdőszentgyörgyi birtoktest kiváltása körüli ügyek intézésében.⁵²

Erdőszentgyörgy lakói felekezeti hovatartozásának megváltozása már I. Rákóczi György fejedelemségének idejére esett. A „bibliás őrálló”-ként emlegetett fejedelem feltett szándéka volt a református egyháznak akár erőszakkal történő megerősítése.⁵³ Ehhez remek partnerre talált a háromszéki Basa Tamásban,⁵⁴ valamint a maroszáeki Rhédey Jánosban. Brandenburgi Katalin rövid uralma alatt a katolikus székelyföldi urak missziós tevékenysége új lendületet kapott,⁵⁵ amellyel szemben Rákóczi György minden erőt mozgósítani próbált. Így Rhédey János viszonylag szabadon hatalmaskodhatott a saját jobbágyaival annak érdekében, hogy unitáriusságukat feladva csatlakozzanak a református egyházhoz. A történethez kapcsó

⁴⁸ SZOKL Ús V. 381.

⁴⁹ BALOGH 2012, 1215; SZOKL VI. 193.

⁵⁰ BALOGH 2014.

⁵¹ KOMÁROMY 1883, 47.

⁵² BARTOS 2004, 10.

⁵³ BALOGH 2012, 1212.

⁵⁴ BALOGH 2012, 1197–1198.

⁵⁵ POKOLY 1904, II. 91, 94, 123, 148, 202.

lódó legenda szerint 1640 tavaszán Rhédey egyenesen a fogarasi várba záratta a jobbágyait addig, amíg jobb belátásra nem térnek, és át nem térnek a református vallásra.⁵⁶ A kissé erőteljes térítés meghozta a gyümölcsét, ugyanis már április 3-án szabadon engedték a jobbágyokat, mert „immár Istenhez és az igaz hitre megtérnek és abban megmaradnak végig reverzalist adván erről...”⁵⁷ Az a szóbeszéd járta, hogy Rhédey a saját, még ekkor is a szombatosságra hajló anyósát is bezárta annak konverziója érdekében. A büszke özvegynek azonban a szóbeszéd ellenére is lehetett némi befolyása vallási kérdésekben, mert a vallásváltásra csak az addig Erdőszentgyörgyön szolgáló unitárius lelkész halálát követően került sor. Akkor a marosvásárhelyi református esperes, Tiszabecsi István utasította az unitárius pap özvegyét, hogy költözzön ki a lelkészlakból. Az unitárius gyülekezet tagjai a fejedelemhez fordultak azzal a panasszal, hogy Rhédey János erőszakkal vette el tőlük a templomukat. A fejedelem azonban, akinek az egyházpolitikájába jól illeszkedett Rhédey erőszakos reformátussága, nem nyújtott védelmet a kilakoltatott felekezetnek.

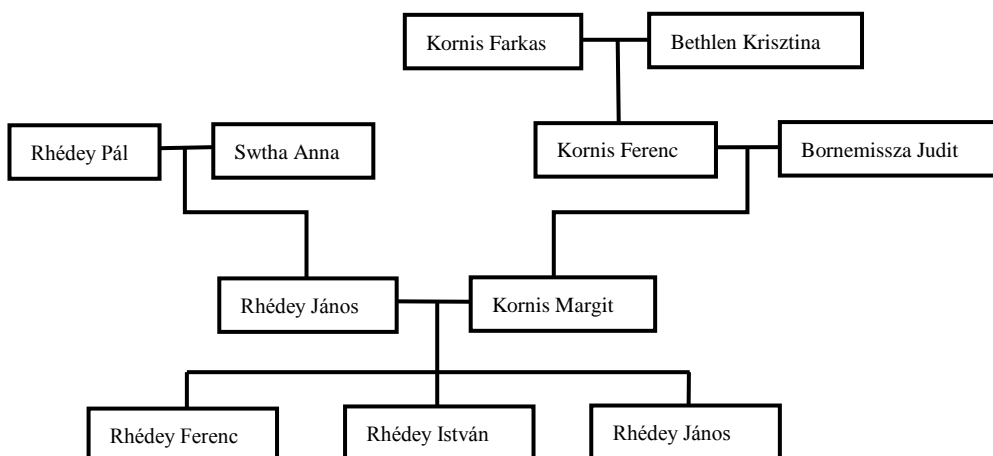
A buzgóság eredményes volt, mert Rhédey megszerezte az udvarhelyszéki főkirálybíróságot, amely a székely főtisztek sorába emelte, valamint sikeresen kiváltotta a kincstártól 3000 forintért a Szentgyörgyi fiscus jószágát már 1645-ben, amelyre 1651. május 1-jén II. Rákóczi Györgytől adománylevelet is kapott. Rhédey János és felesége az 1640-es évekig nem költöztek ki az addig a Kornis-özvegy által irányított székelyföldi birtokokra, hanem Kolozsvárott éltek, ahol házzal is rendelkeztek. Az első két gyermekük is ott született, a többi, összesen 12 utód azonban már Erdőszentgyörgyön jött a világra. Az egykori Kornis udvarház átépítése is megkezdődött, amelyre 1647-től kezdték használni a „Rhédey kastély” elnevezést.

Erdőszentgyörgy kora újkori sorsa jól szemlélteti cseppként a tengerben az egész Marosszék 16–17. századi változásait. Az elit nélküli, de viszonylag erős katonáskodó középréteggel rendelkező marosszéki társadalom a 17. század kezdetén még elsősorban katonai társadalomként identifikálta saját magát, és tömegesen volt képes jelen lenni Báthory Gábor hadaiban. Valószínűleg már ekkor is megerősítésre szorultak a marosszéki lófők, ezt mutatja Báthory Gábor szokatlanul nagyszámú lófősítése éppen Marosszéken. Az udvarhelyszéki primorok karrierstratégiái között már a 16. század második felében szerepelt a szomszédos székekre való áttérjeszkedés. A 16. század legambiciózusabb családja, a Kornisok ekkor szereztek meg házasság útján Erdőszentgyörgy és környéke birtokát. A terület értékét mutatja, hogy Kornis Mihály csak követte azt a Barcsai családot, akik szintén beköltözőként, ráadásul a vármegyei területekről érkeztek a székbe. Míg azonban a Barcsaiak betelepülése nem változtatta meg a tradicionális székely falusi társadalom összetételét, addig a Kornisok kevesebb mint fél évszázad alatt a település lakosságának több mint felét vonták személyi függésbe. Ez alapvetően alakította át

⁵⁶ BARTOS 2004, 10; POKOLY 1904, 254.

⁵⁷ BENKŐ 1869, 221.

a falu társadalmát, a hadakozó szabad székelyek száma itt jelentősen megfogyatkozott, és mellettük egyre nagyobb számban és arányban jelentek meg az inkább letelepedett, földművelő életmódot folytató jobbágyok és zsellérek, akik közül sokan érkeztek a Székelyföldön kívülről. A homoródszentpáli Kornis család férfiágon történt kihalása után az a Rhédey család lett Erdőszentgyörgy földesura, amely a Magyar Királyság területéről érkezett Erdélybe és Bethlen Gábor feltétlen támogatását élvezte. Uralmuk alatt kiépült a kastély, és végérvényesen megszűnt a település korábbi társadalmi struktúrája. Erdőszentgyörgy kora újkori változásai egész Marosszékből végbementek. A sok betelepülő és az öntudatos katonaréteg fogyása identitásváltással is járt egyidejűleg. A kora újkor végére már nem csak a városiasodás útján legjobban előrehaladott Marosvásárhely lakosai tettek különbséget önmaguk és a székelység között, de a székely társadalom egésze is másnak látta őket, egyre kevésbé székelynek, még akkor is, ha ez az identitásváltás még századokon át folytatódott.

A Kornis–Rhédey-családja

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL OL. F. 1.

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, F. 1. Erdélyi Fejedelmi Kancellária, Libri Regii.

MNL OL. P. 1870.

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, P. 1870. Rhédei (kisirédei) család levéltára: Homoródszentpáli Kornis és rokon családok I. cs. 5. t. Kornis Mihály birtok- és vagyonjogi iratai. ROL Fond m16.

Román Országos Levéltár – Kolozs Megyei Igazgatóság. Fond m16. Törvénykezési jegyzőkönyvek.

ROL CsLt. F. 27.

Román Országos Levéltár – Csíkszeredai Igazgatóság. F. 27. Csíkszeredai Levéltár: Csíkszék iratai.

BIBLIOGRÁFIA

- B. NAGY 1970
B. NAGY Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970.
- BALOGH 2005
BALOGH Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata*. Kolozsvár, 2005.
- BALOGH 2009
BALOGH Judit: A székely társadalom Báthory Gábor korában. In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk. PAPP Klára–JENEI-TÓTH Annamária–ULRICH Attila. Debrecen, 2009, 153–174.
- BALOGH 2011
BALOGH Judit: *Székelyföldi karrier*. Budapest, 2011.
- BALOGH 2011a
BALOGH Judit: A dersi Petki család felemelkedése a 16. század második felében. In: BALOGH Judit: *Székelyföldi karrier*. Budapest, 2011, 203–222.
- BALOGH 2011b
BALOGH Judit: Geréb András, a professzionális székely katona karrierje. In: BALOGH Judit: *Székelyföldi karrier*. Budapest, 2011, 193–202.
- BALOGH 2012
BALOGH Judit: Politikaformáló székely főemberek II. Rákóczi György Erdélyében. *Századok* 146/5. 2012, 1189–1226.
- BALOGH 2014
BALOGH Judit: Bethlen Gábor, a református fejedelem. *Egyháztörténeti Szemle*. 2014 (megjelenés alatt).
- BALOGH–HORN 2011
BALOGH Judit–HORN Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. In: BALOGH Judit: *Székelyföldi karrier*. Budapest, 2011, 57–112.
- BARTOS 2004
BARTOS Miklós: *Erdőszentgyörgy*. 2004.
- BENKŐ 1869
BENKŐ Károly: *Marosszék ismertetése*. Kolozsvár, 1869.
- BENKŐ–SZÉKELY 2008
BENKŐ Elek–SZÉKELY Attila: *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön*. Budapest, 2008.
- BENKŐ 1999
BENKŐ József: *Transsilvania specialis*. I–II. Bukarest–Kolozsvár, 1999.
- BORSOS 1968
BORSOS Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek*. Kiad. KOCZIÁNY László. Bukarest, 1968.
- EOE
Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I–XXI. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Budapest, 1875–1898.
- ETA
Erdélyi történelmi adatok. I–IV. Szerk. MIKÓ Imre–SZABÓ Károly. Kolozsvár, 1855–1862.
- GÁL 1912
GÁL Miklós: A dési komplanáció létrejötte és hatása. *Keresztény Magvető* 47/3. 1912, 129–142.
- GÁL–RUSSU 2002
GÁL Mária–RUSSU Tibor: *A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrassy család nyomában*. Csíkszentkirály, 2002.
- HEGYI 2012
HEGYI Géza: A pápai tizedjegyzék tévesen azonosított helynevei. In: *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*. Szerk. SÓFALVI András–VISY Zsolt. Énlaka–Székelyudvarhely, 2012.

- HORN 2000
HORN Ildikó: Lorántffy Kata. In: *Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna*. I–II. Szerk. TAMÁS Edit. Sárospatak, 2000.
- HORN 2005
HORN Ildikó: *Tündérország útvesszői. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest, 2005.
- KELEMEN 1901
KELEMEN Lajos: Nagy-Szabó Ferencz és a marosvásárhelyi szabó-czéh. *Erdélyi Múzeum* 18/7. 1901.
- KOMÁROMY 1883
KOMÁROMY András: A kis rhédey gróf Rhédey család levéltára a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. *Magyar Könyvszemle* 8/1–4. 1883.
- KOMÁROMY 1884
KOMÁROMY András: Paczolay Péterné Kornis Borbála szombatosságára vonatkozó tanúki-hallgatások. *Történelmi Tár* 7/3. 1884, 546–557.
- LÁZÁR
LÁZÁR Miklós: *Székely főtisztek*. Kézirat.
- ORBÁN 1868–1873
ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. I–IV. Pest, 1868–1873.
- POKOLY 1904
POKOLY József: *Az erdélyi református egyház története*. I–V. Budapest, 1904.
- SZABÓ 2003
SZABÓ András Péter: A dési per történeti háttere. *Egyháztörténeti szemle* 4/2. 2003, 29–56.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1927
SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.
- SZOKL
Székely oklevéltár. I–XXI. Szerk. SZABÓ Károly–SZÁDECZKY Lajos–BARABÁS Samu. Budapest, 1872–1934.
- SZOKL Ús
Székely Oklevéltár. Új sorozat. Szerk. DEMÉNY Lajos–PATAKI József–TÜDÖS S. Kinga. Bukarest–Kolozsvár, 1983–1998.
- VASS 1909
VASS Miklós: A homoródszentpáli Kornis család. *Turul*. 1909.